

λαιοχριστιανικός ναός του Αγνώστου Χριστιανού Μάρτυρος στο Κάστρο της Λέρου, το «Πατριαρχείο Αλίνδων» Λέρου, ένα πολυτελές εντός της θαλάσσης κτίριο, σε σχήμα πλοίου, προοριζόμενο για πολλαπλές χρήσεις (π.χ. συνέδρια, καλλιτεχνικές εκθέσεις, δεξιώσεις, κ.λπ.), η διορθόδοξη κατασκήνωση, ο ναός του εθνομάρτυρα αγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης, το μοναδικό παγκοσμίως φρέσκο του στρατηγού της ελληνικής επανάστασης Ιωάννη Μακρυγιάννη μαζί με τον τάφο της ιεραποστόλου μοναχής Γαβριηλίας, οι αγιογραφίες της αγίας Κιουράς των κρατουμένων στο στρατόπεδο του Παρθενίου κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), τα πολλά θαύματα του Αγίου Σάββα, κ.ά. Όλα αυτά τα έργα έχουν αναδείξει σε πολύ μεγάλο βαθμό τη Λέρο, καθώς και τη μητρόπολή της, με αποτέλεσμα να αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους προσκυνηματικούς προορισμούς στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού. Το γεγονός αυτό, αναμφίβολα, συμβάλλει με ουσιαστικό τρόπο και στη γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής.

Στην εκκλησιαστική αρμοδιότητα της μητρόπολης υπάγονται διοικητικά 36 ενοριακοί ναοί, 150 παρεκκλήσια, 552 εξωκλήσια, 18 ναοί κοιμητηρίων, 4 μονές και 23 πουσαστήρια.

Βιβλιογραφία:

ΘΗΕ, τ. 8, σσ. 241-245. ΠΛΜ, τ. 38, σσ. 171-172. ΜΕΕ, τ. 16, σσ. 6-8. Δικτυακοί Τόποι: Ιεράς Μητροπόλεως Λέρου, Καλύμνου και Ασυταλαίας, Δήμου Λέρου, Δήμου Καλύμνου, Δήμου Ασυταλαίας.

Λέσβιο Μουσικό Σύστημα. Το Λέσβιο Μουσικό Σύστημα υπήρξε μια αμφιλεγόμενη μέθοδος καταγραφής -κυρίως (αλλά και γενικότερης προσέγγισης)- της εκκλησιαστικής μουσικής, που προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις καθ' όλο (σχεδόν) τον 19^ο αι. Παρότι επρόκειτο για ένα -εξ ορισμού- μουσικό ζήτημα (και μάλιστα εξειδικευμένο), είναι σαφές ότι η (εκ των υστέρων έστω) θεώρησή του μέσα στον ιστορικό χωροχρόνο του, καθώς και η ανάλυσή του βάσει των κοινωνικών συμφραζομένων του, αναδεικνύει περαιτέρω πτυχές του, η συνεκτίμηση των οποίων κατά την αμιγώς μουσικολογική εξέταση του ζητήματος βοηθεί την πολύπλευρη και σφαιρική ερμηνεία, την ουσιαστική και πραγματική κατανόηση του Λεσβίου συστήματος.

Ο Γεώργιος Λέσβιος, ξεκινώντας (στις αρχές του 19^{ου} αι.) από τη γενέτειρά

του (την Αγιάσσο της Λέσβου), μαθητεύοντας -διαδοχικά- στη Μυτιλήνη, στις Κυδωνίες και στην Κωνσταντινούπολη (κοντά στον θείο του Καλλίνικο τον Λέσβιο, στον Αγαθάγγελο τον Χίο, στον περίφημο Γεώργιο τον Κρήτα, στον πολύ Γρηγόριο πρωτοψάλτη, αλλά και στους άλλους δύο των λεγόμενων «τριών δασκάλων») και έχοντας μακρά διδακτική θητεία στη Μυτιλήνη, στις Κυδωνίες, στη Σμύρνη, στη Λέσβο, στο Ιάσιο, ως και σ' αυτήν τη Βασαράβια, βρέθηκε -μετά την επανάσταση- στην Αίγινα, πρωτεύουσα του νεοσχηματιζόμενου τότε ελληνικού κράτους· ήταν η εποχή όπου είχε πρωτοδιαμορφώσει και ξεκινούσε να διδάσκει (με πρωτόλεια -χειρόγραφα- μέσα) ένα δικής του επινόησης σημειογραφικό σύστημα καταγραφής της παραδομένης εκκλησιαστικής μουσικής. Στην Αίγινα βρέθηκε ενώπιον μιας μοναδικής συγκυρίας που έσπευσε να «εκμεταλλευτεί» η προσωπική του -καθαρά ιδιωτική- μουσική δραστηριότητα φαινόταν πως είναι εφικτό (κυρίως δε και επιθυμητό από τους αρμόδιους παράγοντες του νέου κράτους) να λάβει μια αλλιώςτική -εθνική- διάσταση: Είχαν περάσει σχεδόν δώδεκα χρόνια από τότε που στην Κωνσταντινούπολη εκτυλίχθηκαν τα ιστορικά για τη βυζαντινή μουσική γεγονότα της μεταρρύθμισης του σημειογραφικού συστήματός της, της καθιέρωσης (με ειδική πατριαρχική απόφαση) της νέας -απλοποιημένης- μεθόδου των τριών δασκάλων και της ίδρυσης και λειτουργίας σχετικού «κοινού μουσικού σχολείου». Τότε η Ελλάδα ήταν ακόμη υπόδουλη και παρακολουθούσε τα γεγονότα εκ του μακρόθεν· τώρα πια είχε έρθει η σειρά της να συστήσει το δικό της αντίστοιχο μουσικό σχολείο και να προβάλλει τη δική της μέθοδο διδασκαλίας και εκμάθησης της εκκλησιαστικής μουσικής. Ο Λέσβιος υπέβαλε σχετική αίτηση προς την Διοικητική Επιτροπή, από την οποία και έλαβε (κατά Οκτώβριο του 1826) την ακόλουθη απάντηση: «Ανέγνωσεν η Διοίκησης την αναφοράν σου και με μεγάλην την ευχαρίστησιν είδε τα περί συστάσεως μουσικής προβαλλόμενα. Η διοίκησης επαινεί τον υπέρ πατρίδος διακαή ζήλόν σου και την εις αυτά αφοσίωσίν σου. Όθεν κατά την αίτησίν σου σε διατάττει δια της παρούσης να βάλεις εις πράξιν το σύστημα της Μουσικής, το οποίον προβάλλεις, και εύχεται να φανεί ωφέ-

λιμος εις την πατρίδα». Η ανάγνωση των υπαρχουσών πηγών (από όποια σκοπιά -ιστορική, κοινωνιολογική, μουσικολογική- και αν αξιολογηθεί) πείθει ότι στην πρωτεύουσα του νεοελληνικού κράτους επεχειρείτο τότε να στοιχειοθετηθεί η ελλαδική «αντιπρόταση» στα κωνσταντινοπολιτικά δεδομένα. Στην Αίγινα, οι διορισμένοι τρεις «έφοροι» του αρτιστούτατου «σχολείου της μουσικής» (ο Άρτης Πορφύριος, ο Καρύστου Νεόφυτος και ο Νικόλαος Δηλιγιάννης) δημοσίευσαν σχετική «διακήρυξη», το κείμενο της οποίας στοιχείο εμφανώς (και μάλλον όχι χωρίς τη συνέργια του ίδιου του Λεσβίου) στην κατά το έτος 1815 αντίστοιχη διακήρυξη του Πατριάρχη Κυρίλλου Στ': «...η Σ. Κυβέρνησις διώρισε τον κύριον Γεώργιον Λέσβιον κατά το παρελθόν έτος [1827] διδάσκαλον της Μουσικής ενταύθα εις Αίγινα, όπου συνέρρευσε πλήθος μαθητών, και εφάνησαν καρποί εξαίρετοι, επειδή η πρώτη τάξις των μαθητών είναι ήδη περί το τέλος της διδασκαλίας, και οι μεταγενέστεροι αυτών προβαίνουν εις ευκολώτατα και ταχύτατα [...] Οι υποσημειούμενοι, διωρισμένοι παρά της Σ. Κυβερνήσεως έφοροι της επωφελεστάτης ταύτης σχολής, και βλέποντες την πρόοδον των μαθητών, κρίνομεν χρέος μας απαραίτητον να δημοσιεύσωμεν το παρόν προσκαλούντες άπασαν την νεολαίαν εις την απόκτησιν ταύτης της επωφελεστάτης επιστήμης, προτρέποντες εν ταυτώ και όλους τους κατά τόπον αρχιερείς και προκρίτους, ώστε να παρακινήσωσι τους φιλομαθείς νέους να έλθωσι να διδαχθώσι αμισθί, και τους μη δυναμένους να βοηθήσωσι παντοιοτρόπως προς ευτυχίαν του θεαρέστου τούτου επιχειρήματος». Σύντομα, επλήθυναν οι φωνές (ενώ οι σχετικές απόψεις δεν άργησαν να καταγραφούν και τύποις) που προέβαλλαν το δίπολο: Κωνσταντινούπολη-Αίγινα. Κάποιος Αντώνιος ιερομόναχος, μουσικοδιδάσκαλος στη Σκόπελο, επεχείρησε το 1830 μίαν (υμφάλια) «παράθεσιν της Βυζαντινίδος, προς την Αιγινίτιδα Μουσικήν» για τη χρήση του νεολογισμού «αιγινίτιδα μουσική» επικαλέστηκε ρήση του ίδιου του Λεσβίου, κατά την οποία, «ότε περί τας αρχάς επεχείρησα να εκδώσω χειρόγραφον το σύστημα τούτο της Μουσικής εις Αίγινα οι σοφολογιώτατοι Μουσικοδιδάσκαλοι επέδωκαν εις την μέθοδόν μου ταύτην το όνομα της νήσου Αιγίνης». Αλλά, με αφορμή

(ή προκάλυμμα) την (εκκλησιαστική) μουσική αυτό το δίπολο μετατράπηκε (πλέον μισαλλόδοξα) αργότερα σε μίαν «διεγκυστίνδα» μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας· καταγράφηκαν άρθρα, εκατέρωθεν επιχειρηματολογούντων, που (αναφερόμενα στη ίδια πάντοτε εκδοχή της γνωστής βυζαντινής μουσικής) χρησιμοποιούσαν άκρως πολωτική ορολογία, όπως «τουρκική μουσική» αφ' ενός και «μουσική της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας της ελευθέρας Ελλάδος» αφ' ετέρου. Διερωτώμαι· μήπως αυτές τις (εθniko-πολιτικού χαρακτήρα) παραμέτρους (και τις ανεξέλεγκτες διαστάσεις που -συντηρούμενες- θα ήταν δυνατόν να λάβουν) διέβλεψε το πολιτικά οξυδερκές βλέμμα του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και λίγο μετά την άφιξή του στην Αίγινα αγνοούνται πλέον τα ίχνη του Γεωργίου Λεσβίου στο νησί; η εικασία (παρότι ανέριστη, προς το παρόν, σε πηγαίες μαρτυρίες) θέλω να πιστεύω ότι δεν είναι καθόλου απίθανη...

Στην υπόθεση ενεπλάκη -άμεσα- και ο επίσκοπος Ευβοίας Νεόφυτος (Αδάμ). Ο ίδιος ήταν μουσικολογιώτατος. Διακρινόταν για την καλλιφωνία του και είχε διδαχθεί τη βυζαντινή μουσική, ήδη από παιδικής ηλικίας, στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου (του επικαλούμενου Αρμά) στη γενέτειρά του Χαλκίδα. Χρημάτισε επίσκοπος Ευβοίας κατά τα έτη 1841-1851, αλλά γνωρίστηκε με τον Γεώργιο Λέσβιο νωρίτερα, όταν ως επίσκοπος Καρύστου και -αργότερα- έξαρχος των Κυκλάδων και Σποράδων νήσων διέτριβε στην Αίγινα· εκεί, φέρεται ότι διδάχθηκε το Λεσβιο σύστημα από τον ίδιο τον εφευρετή του. Άλλωστε (όπως σημειώθηκε ήδη παραπάνω) ο Νεόφυτος ήταν ένας από τους τρεις εφόρους του τότε συσταθέντος «σχολείου της μουσικής», με άλλα λόγια ένας από τους θερμότερους οπαδούς και υποστηρικτές της διδακτικής προσπάθειας και των μουσικών διδασχών του Λεσβίου. Η σημασία της εμπλοκής του εν λόγω Νεοφύτου στο ζήτημα μεγεθύνεται από το γεγονός ότι διετέλεσε πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος κατά τα έτη 1842-1850, δηλαδή κατά την οκταετία προ της έκδοσης του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τομου (1850) για την ανακήρυξη του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η θητεία του στον ευθυνόφορο αυτόν εκκλησιαστικό θώκο κάθε άλλο παρά

ανέφελν ήταν· περιττεύει εδώ η υπενθύμιση ότι ήδη από το 1833 είχαν διακοπεί παντελώς οι κανονικές σχέσεις μεταξύ του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των εκκλησιαστικών επαρχιών της Ελλάδας, συνεπεία της αντικανονικής ανακήρυξης του αυτοκεφάλου της ελλαδικής Εκκλησίας. Είναι γνωστές οι μεταξύ των προκαθημένων των δύο Εκκλησιών (του Πατριάρχη Ανθίμου Στ' και του Ευβοίας Νεοφύτου) υφιστάμενες τεταμένες σχέσεις· εν προκειμένω, τον Πατριάρχη «ενοχλούσε» ιδιαίτερα κάποια κυκλοφορήσει «Αγγελία», την οποία και ο Κωνσταντίνος Οικονόμος (σε σωζόμενες επιστολές του προς τον Πατριάρχη Ανθιμο σχετικά με το λεγόμενο Λέσβιο σύστημα) απαξιώνει, «φωτογραφίζοντας» σε κάποια απ' όσες φέρει «πλατείες υπογραφές» τον (κατά τον ευφημότερο δυνατό χαρακτηρισμό) «κούφο προστάτη της Λεσβιακής δυσμουσίας», τον «Πρόεδρο της ενταύθα [εν Αθήναις] Συνόδου». Η επίμαχη αγγελία (που -προς το παρόν τουλάχιστον- δεν μας είναι, δυστυχώς, γνωστή) αφορούσε -αναμφίβολα- μια δίτομη Ανθολογία του Γεωργίου Λεσβίου, υπό τον τίτλο *Η μελίφωνος Τερψιόνη*, που κυκλοφορήθηκε κατά τα έτη 1847 (ο πρώτος τόμος) και 1848 (ο δεύτερος τόμος). Το βιβλίο θα μπορούσε να ήταν απλώς μία από τις υφιστάμενες ένδεκα συνολικά (παρασημασμένες κατά το Λέσβιο σύστημα) μουσικές εκδόσεις, αν δεν «σημαδευόταν» από τις εξής συγκυρίες: α) Πριν από την έκδοση του πρώτου τόμου (1847) είχαν προηγηθεί τα γεγονότα της μετάβασης του Λεσβίου στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (1845), της υποβολής του (ήδη από πολλών ετών διδασκόμενου στην Ελλάδα) συστήματός του προς έγκριση, της συνοδικής αποδοκιμασίας και καταδίκης του ίδιου συστήματος, της άρνησης του Λεσβίου να συμμορφωθεί στη συγκεκριμένη απόφαση και, τέλος, της έκδοσης (1846) σχετικής καταδικαστικής συνοδικής εγκυκλίου επιστολής, γνωστής ως «Αποτρεπτικού», όπου ο Πατριάρχης επεσήμαινε προς τους κατά τόπους αρχιερείς ότι «...η περί ης ο λόγος νεωτερίζουσα μέθοδος της Εκκλησιαστικής μουσικής, η υπό του Γεωργίου Λεσβίου εφευρεθείσα και διαδοθείσα ως μη ώφειλεν, υπάρχει αποδοκιμασμένη και κατακεκριμένη υπό της Εκκλησίας [...] αν τυχόν φανώσι μουσικά βιβλία κατ' αυτήν τετυπωμένα η χειρόγραφον,

αποβάλης αυτά και εξαλείψης, ίνα μηδ' ολως λάβωσι χώραν και παραδοχίν...». β) Ενώ, λοιπόν, είχαν συμβεί τα παραπάνω, εμφανίστηκε τυπωμένη στην Αθήνα η μνημονευθείσα δίτομη Ανθολογία του Λεσβίου, μια έκδοση που -σύμφωνα με όσα αναγράφονται στην προμετωπίδα της- κυκλοφορείτο «επιμελεία και δαπάνη του σεβασμιωτάτου προέδρου της Ιεράς Συνόδου της Ελλάδος αγίου Ευβοίας κ.κ. Νεοφύτου και του φιλομούσου κ.κ. Σταυράκη Α. Αναγνώστου του Λεσβίου». Το γεγονός είναι (αν μη τι άλλο) εντυπωσιακό και (απ' όσο, τουλάχιστον, γνωρίζω) μοναδικό στα ψαλτικά εκδοτικά δεδομένα· όσο και αν (εύλογα) θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η παραπάνω μαρτυρία ενείχε μάλλον εικονικό ή τιμητικό χαρακτήρα, η κορηγία, πολύ περισσότερο δε η επιμέλεια μουσικής έκδοσης (και μάλιστα της συγκεκριμένης μουσικής έκδοσης) από προκαθήμενο της ελλαδικής Εκκλησίας είναι φαινόμενο ιδιαίτερα αξιοπαρατήρητο. Και όχι μόνον· αν ληφθούν -παράλληλα- υπ' όψιν και οι παραπάνω επισημανθείσες συγκυρίες, η τε εκκλησιαστική [: η διαρκούσα διακοπή των κανονικών σχέσεων μεταξύ των δύο Εκκλησιών] και η μουσικολογική [: η επίσημη καταδίκη του συστήματος και η απαγόρευση όλων των σχετικών εκδόσεων του από την Μεγάλη Εκκλησία], το φαινόμενο καταντά προκλητικό... Ο Ευβοίας Νεόφυτος σκιαγραφείται -γενικά- ως φιλόπατρις, θεοσεβής, ακτήμων, ταπεινόφρων, φιλόανθρωπος, κοινωνικός, σεβάσμιος· παραμένει υπό διερεύνηση (όσο και αν φαντάζει πιθανό...) κατά πόσο προτιθέτο να «αντιπαρτεθεί» ευθέως στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, έστω και δια του ελάσσονος αυτού ζητήματος του Λεσβίου συστήματος. Ίσως, όμως, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένη και η εικασία ότι (ακριβώς λόγω της κοινωνικής του ευαισθησίας και των φιλευσπλάγχων και γενναιοφρόνων συναισθημάτων του) «παρασύρθηκε» από τον παλιό του φίλο σε μιαν= «περιπέτεια», τις διαστάσεις της οποίας δεν είχε εξ αρχής συνειδητοποιήσει· «Η Σεβασμιότης του -γράφει στον πρόλογο της εν λόγω Ανθολογίας ο Λέσβιος- ανέκαθεν μέχρι σήμερον έδειξε μέγαν και απαραδειγμάτιστον ζήλον υπέρ της μεθόδου μου, φιλοκαλία και φιλανθρωπία κινούμενος, κατεδεδείκνυσεν υπέρ αυτής πολλά, και εμέ τον ίδιον (χρεωστώ να το διασαλπίσω),

διέθρεψε τοσαύτα έτη». Το γεγονός, πάντως (όπως προκύπτει και από τον αποκάλυπτο μυκτηρισμό του Νεοφύτου από τον Οικονόμο), δημιούργησε μία ακόμη εστία έντασης μεταξύ των δύο Εκκλησιών (και -οπωσδήποτε- τροφοδότησε περαιτέρω την εναντίον του Λεσβίου συστήματος «φαρέτρα» της Μεγάλης Εκκλησίας)· ο Πατριάρχης (εφαρμόζοντας -εν μέρει- και τις υποδείξεις του Οικονόμου), εξέδωσε (το έτος 1848) μία ακόμη εγκύκλιο, όπου μιλάει για τα «υπούλως περιφερόμενα εις χείρας των, κατά το Λέσβιον σύστημα συγγεγραμμένα, μουσικά βιβλία», ενώ ανακοινώνει και τη σύσταση «μουσικής επιτροπής», που εφ' εξής απ' ενός θα ελέγχει τα προς έκδοση μουσικά βιβλία, απ' ετέρου θα διδάσκει «αμισθί» τη γνήσια ψαλτική έκφραση της Κωνσταντινούπολης. Το αξιοπαρατήρητο, βέβαια, στην παραπάνω εγκύκλιο (με την οποία το Πατριαρχείο διέτυπωσε τον τελευταίο του λόγο ως προς τα του Λεσβίου συστήματος) είναι ότι η επισημανθείσα επιτροπή, που είχε πλέον τη «σφραγίδα» έγκρισης ή απόρριψης οποιουδήποτε προς έκδοση ψαλτικού βιβλίου, συνίστατο «εκ τριών μουσικοδιδασκάλων, ψαλτών της καθ' ημάς του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, ήτοι του Πρωτοψάλτου κυρ Κωνσταντίνου, του Λαμπαδαρίου κυρ Ιωάννου, και του Α' Δομειστικού κυρ Στεφάνου». Και το γεγονός είναι αξιοπαρατήρητο, διότι σύντρεις οι μνημονευόμενοι μουσικοδιδάσκαλοι αποτελούσαν -ούτως ειπείν- τότε κραταιό ψαλτικό και εκδοτικό «κατεστημένο» της Κωνσταντινούπολης. Αν η παραπάνω ενέργεια του προέδρου της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος χαρακτηρίστηκε (εύλογα) ως προκλητική, η «απάντηση» του Πατριάρχη [ως συντάκτης της οποίας εικάζεται ο ίδιος ο πρωτοψάλτης Κωνσταντίνος] ήταν σαφώς προκλητικότερη· και, βέβαια, το φαινόμενο σχολιάστηκε (από τους τότε πρωταγωνιστές, αλλά και από τους μετά ταύτα εκτιμητές) δεόντως. Ήδη μετά την πρώτη πατριαρχική εγκύκλιο (του 1846) ο Γεώργιος Λέσβιος έσπευσε να δημοσιεύσει 42 σελίδων απάντηση [με τον χαρακτηριστικό τίτλο· *Ο τέταρτος θρίαμβος του Λεσβίου συστήματος της μουσικής κατά του εν Κωνσταντινούπολει μουσικομονοπωλείου και συντροφίας*], ακριβώς ως «ανασκευή της κατά των μουσικών βιβλίων του Λεσβίου

συστήματος πατριαρχικής εγκυκλίου». Εκεί, απολογούμενος, κατηγορούσε ευθέως τους μουσικούς της Κωνσταντινούπολης, «οίτινες έχουν μονοπωλείον την Εκκλησιαστικήν Μουσικήν, και την τύπωσιν των τοσοούτων μουσικών Βιβλίων», όχι απλώς για κάποια επιρροή αλλά και για χρηματισμό του Πατριάρχη, ενέργειες στις οποίες πρόβαιναν «τετυφλωμένοι υπό του πάθους της αισχροκερδείας και του φθόνου, και τρέμοντες μήπως κατακερματισθή το αισχρόν μονοπωλείον των»· η κατ' αυτών οργή του Λεσβίου εκδηλωνόταν στο συγκεκριμένο δημοσίευμα (όπως μπορεί να γίνει κατανοητό) με πάθος ασυγκράτητο: «Αντιβαίνει να η μέθοδός μας! αλλ' εις τι; Εις το μονοπωλείον (μπάλτων) των ψευδοφιλογενών Μουσικών της Κωνσταντινουπόλεως! Εις την ακόρεστον αισχροκέρδειαν τούτων των απαταιώνων, και λαοπλάνων! οι οποίοι ως βδέλλαι ακορέστως καταρροφώσι τα χρήματα από τα βαλάντια των οπαδών της επιστήμης ακαταπαύστως και ανεπαισθητώς! Αντιβαίνει, να! Εις το αισχρότατον αυτών μονοπωλείον, ενώ το είδος τούτου του εμπορίου του μονοπωλείου, όλα τα πεφωτισμένα έθνη, και αυτή ακόμη η Οθωμανική Κυβέρνησις, το απέρριψαν και το κατήργησαν εξολοκλήρου· μόνος δε ο Παναγιώτατος Οικουμενικός και σοφώτατος Πατριάρχης Άνθιμος ο Στ' τ' υπερασπίζεται και το προστατεύει! [...] Ιδού, λοιπόν, αδελφοί ομογενείς, ιδού! Αυτή είναι φυσική και αληθής υποκεκρυμμένη της Εγκυκλίου έννοια!». Υπερβολές ενός -ούτως η άλλως- εριστικού, εγωκεντρικού και μεγαλορρήμονος ανθρώπου, που θεωρεί ότι αδικείται, θιγομένων των επαγγελματικών συμφερόντων του; ίσως... Κατά τη γνώμη μου, πάντως, αυτή η κοινωνικο-οικονομική διάσταση του πράγματος αποτελεί μια από τις βασικές παραμέτρους του ζητήματος, ένα από τα πλέον ισχυρά (παράπλευρα) αίτια της καταδίκης του Λεσβίου συστήματος. **Μουσικά βιβλία του Λεσβίου:** α) *Εισαγωγή εις το θεωρητικόν και πρακτικόν της μουσικής τέχνης του Λεσβίου συστήματος*, συντεθείσα προς χρήση των σπουδάζοντων αυτήν παρά Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Λ. Παπαδοπούλου και Ι. Λεωνίδου, 1840 [= Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλος 2¹994]. β) *Αναστασιματάριον νέον αργουσύντομον*, περιέχον τα αναστάσιμα του εσπερινού, όρθρου και

λειτουργίας, μετά των ένδεκα εωθινών εν τω τέλει, μελοποιήθην παρά Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου και επιδιορθωθέν μετά προσθήκης παρά των πρωτοψαλτών της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας Γρηγορίου και Κωνσταντίνου, ήδη δε το πρώτον μετενεχθέν εις το Λέσβιον σύστημα παρά Νικολάου Ιερωνυμίδου Κυπρίου και επιδιορθωθέν παρά Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι του ιδίου και των φιλομούσων συνδρομητών, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Λ. Παπαδοπούλου και Ι. Λεωνίδου, 1840. γ) *Η μελίφωνος Τερψινόη*, ήτοι Ανθολογία των μελωδικωτέρων εκκλησιαστικών ασμάτων των ακολουθιών εσπερινού, όρθρου, λειτουργίας, Μ. Τεσσαρακοστής, Πάσχα κ.τ.λ. και ειρμών τινων καλοφωνικών εν τω τέλει, μελοποιήθων όλων τούτων κατά διαφόρους καιρούς υπό διαφόρων παλαιότερων μουσικοδιδασκάλων, μεταποιήθων δε τανύν εκ του της Κωνσταντινουπόλεως εις το Λέσβιον καλούμενον σύστημα της μουσικής παρά του ιδίου εφευρετού αυτού κ.κ. Γεωργίου του Λεσβίου και ήδη το πρώτον εκδοθέντων, επιμελεία και δαπάνη του σεβασμιωτάτου προέδρου της Ιεράς Συνόδου της Ελλάδος αγίου Ευβοίας κ.κ. Νεοφύτου και του φιλομούσου κ.κ. Σταυράκη Α. Αναγνώστου του Λεσβίου, εις τόμους δύο, τόμος πρώτος, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Θ.Β.Χ. Παναγιώτου, 1847. δ) *Η μελίφωνος Τερψινόη*, ήτοι Ανθολογία των μελωδικωτέρων εκκλησιαστικών ασμάτων των ακολουθιών εσπερινού, όρθρου, λειτουργίας, Μ. Τεσσαρακοστής, Πάσχα κ.τ.λ. και ειρμών τινων καλοφωνικών εν τω τέλει, μελοποιήθων όλων τούτων κατά διαφόρους καιρούς υπό διαφόρων παλαιότερων μουσικοδιδασκάλων, μεταποιήθων δε τανύν εκ του της Κωνσταντινουπόλεως εις το Λέσβιον καλούμενον σύστημα της μουσικής παρά του ιδίου εφευρετού αυτού κ.κ. Γεωργίου του Λεσβίου και ήδη το πρώτον εκδοθέντων, επιμελεία και δαπάνη του σεβασμιωτάτου προέδρου της Ιεράς Συνόδου της Ελλάδος αγίου Ευβοίας κ.κ. Νεοφύτου και του φιλομούσου κ.κ. Σταυρ. Α. Αναγνώστου του Λεσβίου, εις τόμους δύο, τόμος δεύτερος, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Θ.Β.Χ. Παναγιώτου, 1848. ε) *Η πνευματική Σάλπιγξ*, ήτοι Ειρμολόγιον των Καταβασιών του όλου ενιαυτού Πέτρου του Πελοποννησίου, εξηγηθέν εκ του

παλαιού εις το της Κωνσταντινουπόλεως σύστημα παρά του μουσικοδιδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ήδη δε το πρώτον μετενεχθέν εις το Λέσβιον σύστημα παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι του ιδίου και των φιλομούσων συνδρομητών, Αθήναις, τύποις Νικολάου Αγγελίδου, 1856. στ) *Η τερψίφωνος Λύρα*, ήτοι Ειρμολόγιον σύντομον Πέτρου του Βυζαντίου, ήδη το πρώτον μετενεχθέν εκ του της Κωνσταντινουπόλεως εις το Λέσβιον σύστημα παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι του ιδίου και των φιλομούσων συνδρομητών, εν Αθήναις, τύποις Φ. Καραμπίνη και Κ. Βάφα, 1860 [και με χρονολογία 1861]. ζ) *Το νέον εκκλησιαστικόν Κύμβαλον*, ήτοι Δοξαστάριον σύμμικτον και συντεταγμένον εξ ειρμολογικού μέλους και στιχηρικού, περιέχον άπαντα τα του εσπερινού, αποστίχων και αίνων, δοξαστικά και απολυτικά και κοντάκια όλων των δεσποτικών, θεομπτορικών και εορταζομένων αγίων του όλου ενιαυτού, έτι δε και Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου, ληφθησομένων εκ των Δοξασταρίων Πέτρου του Πελοποννησίου, Κυψέλης του Στεφάνου, Στιχηρικών Ιακώβου και Κωνσταντίνου πρωτοψαλτών και Νικολάου πρωτοψάλτου της Σμύρνης, ήδη μετενεχθέν εκ του της Κωνσταντινουπόλεως εις το Λέσβιον σύστημα της μουσικής παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι του ιδίου και των φιλομούσων συνδρομητών, εις τόμους δύο, τόμος πρώτος, Αθήναις, τύποις Π. Β. Μωραϊτίνη, 1863. η) *Το νέον εκκλησιαστικόν Κύμβαλον*, ήτοι Δοξαστάριον σύμμικτον και συντεταγμένον εξ ειρμολογικού μέλους και στιχηρικού, περιέχον άπαντα τα του εσπερινού, αποστίχων και αίνων, δοξαστικά και απολυτικά και κοντάκια όλων των δεσποτικών, θεομπτορικών και εορταζομένων αγίων του όλου ενιαυτού, έτι δε και Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου, ληφθησομένων εκ των Δοξασταρίων Πέτρου του Πελοποννησίου, Κυψέλης του Στεφάνου, Στιχηρικών Ιακώβου και Κωνσταντίνου πρωτοψαλτών και Νικολάου πρωτοψάλτου της Σμύρνης, ήδη μετενεχθέν εκ του της Κωνσταντινουπόλεως εις το Λέσβιον σύστημα της μουσικής παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της

μεθόδου, αναλώμασι του ιδίου και των φιλομούσων συνδρομητών, εις τόμους δύο, τόμος δεύτερος, Αθήναις, τύποις Π. Β. Μωραϊτίνη, 1863. θ) *Αναστασιματάριον αργουσύντομον*, περιέχον τα αναστάσιμα του εσπερινού, όρθρου και λειτουργίας, μετά των ένδεκα εωθινών και τινων άλλων εν τω τέλει, μελοποιήθην παρά Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου και επιδιορθωθέν μετά προσθήκης παρά των πρωτοψαλτών της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας Γρηγορίου και Κωνσταντίνου, ήδη δε το δεύτερον επιδιορθωθέν και εκδοθέν παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι Σταυράκη Α. Αναγνώστου και των φιλομούσων συνδρομητών, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Π. Β. Μωραϊτίνη, 1865. ι) *Η Λεσβία Σαπφώ*, ήτοι ασματολόγιον περιέχον εξωτερικά άσματα εις ύφος ελληνικόν, ευρωπαϊκόν και τουρκικόν, τονισθέντα κατά το Λέσβιον της μουσικής σύστημα υπό Νικολάου Δ. Βλαχάκη και Σταυράκη Α. Αναγνώστου, εκ του τυπογραφείου «Θέμις», Αθήναις 1870. ια) *Εισαγωγή εις το θεωρητικόν και πρακτικόν της μουσικής τέχνης κατά το Λέσβιον σύστημα*, συντεθείσα και εκδοθείσα το πρώτον μεν υπό του εφευρετού της μεθόδου Γεωργίου του Λεσβίου, ήδη δε, επί τη αυτή μεν βάσει αλλ' επί το πλουσιώτερον και ευμεθοδέστερον οπωσούν ανεπεξεργασθείσα υπό Σταυράκη Α. Αναγνώστου του εκ Μανταμάδου της Λέσβου, μετατυπείται, δαπάνη μεν του ιδίου, επιστασία δε του εν Αθήναις Ν. Δ. Βλαχάκη πρεσβυτέρου, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Ιλισσού», 1872 [και με χρονολογία: 1871].

Άλλα κείμενα του Λεσβίου: α) *Απάντησις προς τον μουσικολογίωτατον πρωτοψάλτην κύριον Ζαφείριον Α. Ζαφειρόπουλον*, διδάσκαλον της εκκλησιαστικής μουσικής, εν Αθήναις, την 26 Ιουνίου 1842 [= Μπουγάτσος, *Απόψεις*, σ. 159-174]. β) *Ο τέταρτος θρίαμβος του Λεσβίου συστήματος της μουσικής κατά του εν Κωνσταντινουπόλει μουσικομονοπωλείου και συντροφίας*, ή η ανασκευή της κατά των μουσικών βιβλίων του Λεσβίου συστήματος πατριαρχικής εγκυκλίου, Αθήναις, εκ της του Ηλία Χριστοφορίδου τυπογραφίας, αγαθή τύχη, εν Αθήναις, την 18 Σεπτεμβρίου 1848.

Σχετικά, πρωτογενή κείμενα της εποχής: α) «Η Εφορία του Σχολείου της Μουσικής προς τους Έλληνας», *Γενική*

Εφημερίς της Ελλάδος, Γ', αριθ. 30, εν Αιγίνη Σάββατο 28 Απριλίου 1828, σ. 126 [εν Αιγίνη, τη 16 Μαρτίου 1828]. β) Κ[οκκινάκης] Κ[ωνσταντίνος], «Προς τον Συντάκτην της Γενικής Εφημερίδος», *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, Γ', αριθ. 46, εν Αιγίνη Τετάρτη 27 Ιουνίου 1828, σ. 191-192 [εν Αιγίνη, τη 12 Ιουνίου 1828]. γ) Ο Γ. Λέσβιος και το Λέσβιον αυτού σύστημα, υπό Ζ. Α. Ζαφειροπούλου, διδασκάλου της εκκλησιαστικής μουσικής, εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας Χρήστου Αναστασίου, 1842 [εν Αθήναις την α' Απριλίου 1842] [= Μπουγάτσος, *Απόψεις*, σ. 145-158]. δ) *Σύντομος έκθεσις κατά της γραφικής μουσικής του Λεσβίου συστήματος*, υπό Αλεξάνδρου Κωνσταντίνου του Πελοποννησίου, εν Αθήναις, τύποις Χρήστου Α. Δούκα, 1849 [Αθήναι, τη 3 Ιανουαρίου 1849] [= Μπουγάτσος, *Απόψεις*, σ. 175-190].

Άλλες πηγές της εποχής: α) Αντωνίου Ιερομονάχου, μουσικοδιδασκάλου, «Παράθεσις της Βυζαντινίδος, προς την Αιγινίτιδα Μουσικήν», *Αναστασιματάριον αργουσύντομον*, περιέχον τα αναστάσιμα του εσπερινού, όρθρου και λειτουργίας, μετά των ένδεκα εωθινών και τινων άλλων εν τω τέλει, μελοποιήθην παρά Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου και επιδιορθωθέν μετά προσθήκης παρά των πρωτοψαλτών της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας Γρηγορίου και Κωνσταντίνου, ήδη δε το δεύτερον επιδιορθωθέν και εκδοθέν παρά του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Λεσβίου του εφευρετού της μεθόδου, αναλώμασι Σταυράκη Α. Αναγνώστου και των φιλομούσων συνδρομητών, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Π.Β. Μωραϊτίνη, 1865, σ. 309-312 [εν Σκοπέλω, 1830 κατά μήνα Ιανουάριον]. β) Αναγνώστου Σταυράκη Α., *Η λεσβιάς ωδή*, ή ιστορικών εγκωμίων της νήσου Λέσβου, μετά σχολίων, και παραινήσεως, και χωρογραφικού πίνακος εν τω τέλει, εν Σμύρνη [...] 1850, κυρίως σ. 62-63 και 94-95. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Κοφτερού, Δημ.-Τζελαϊδη, Στ., «Λεσβιακή μουσική γραφή», *Τα Μανταμαδιώτικα*, τχ. 5-6 (1980) 68-70. Χρυσόστομος (Θέμελης), μητρ. Μεσσηνίας, «Ο Ευβοίας Νεόφυτος και το "Λέσβιον" μουσικόν σύστημα», *Ε* 62 (1985) 70-73, 115-119. Μπουγάτσος, Ι.Δ., *Αι απόψεις του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων περί της τετραφωνίας και του Λεσβίου συστήματος*, Αθήνα 1993 [ανάτ. από Ε]. Κωνσταντινίδης, Αντ. Ι., «Ο Κωνσταντίνος Βυζάντιος πρωτοψάλτης και η αντιμετώπιση του ζητήματος της τετραφωνίας και του Λεσβίου συστήματος», *ΠΠ*, τχ. 788 (2001) 477-491. Παπαδόπουλος, Γ.Ι., *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν εκκλησιαστικής μουσικής*,